

Луси Караниколова

„УРБАНИОТ“ ДЕТАЉ ВО ПОЕЗИЈАТА НА ГАНЕ ТОДОРОВСКИ

1. Пристап

Феноменот на делникот претставува една од најатрактивните преокупации на поетот Гане Тодоровски. Вграден во типично реалистичен контекст, третманот на секојдневието во дотогашното поетско искуство значеше свежина, а во севкупната македонска поезија зазвучи авангардно.

Оквалификуван како „иницијација“ на т.н. „граѓанство во поезијата“, овој копус „урбана“ поезија, сепак е испеан по „диктат на срцето“. Баладичното настроение и сеприсутноста на лирскиот субјект придонесуваат тагата да се перцепира како автентично чувство, а ординарноста како автентична претстава за современото живеење.

Да се одговори на предизвикот наречен „урбан“ детаљ во поезијата на реномираниот поет и уважен професор Гане Тодоровски, за нас претставуваше потфат чија реализација подразбираше особено задоволство, но и висок степен на одговорност. Низ класична семиотичка постапка и соодветна критичка методологија, збирката „градски“ песни отвора аналитички хоризонт што обезбедува предуслови, т.н. „урбан“ детаљ да се апстрахира како засебнагносеолошка и дискурсивна структура која ја заветува смислата. Имено, издвоената подробност се „солидаризира“ со целината: таа е компатибилна на нуклеусната матрица и претставува модел, начин на развој или екстензија на значењето, кажано со речникот на Мајкл Рајфатер.

2. Генералии

Детектирањето на „градската“ подробност во поезијата на Гане Тодоровски е особено впечатлива и специфична постапка: нејзиното „постоење“ почнува уште во првите поетски збирки, постепено наоѓајќи во ова творештво плодна почва за пројаување во сè поусовершен вид. Поетолошкиот арсенал во кој „урбаниот“ детаљ партиципира опфаќа четириесетина песни, главно од реалистичка провиниенција.

Нашето досегашно искуство по однос на категоријата книжевен детаљ (=литературна подробност) што се базира на негова интерпретација во прозен текст, ни допушта да го определиме како интегрален дел од поголема целина, т.е. елементарна конститутивна единица на опис што го задржува сопственото значење. Резултатот до кој се доаѓа подразбира специфичен книжевен факт, репрезент на литературата на реализмот и суверен, авторитетен „носител“ на поетската функција, онака како што таа беше дефинирана од знаменитиот

литературолог Роман Осипович Jakobson.¹ „Урбаниот“ детаљ е доволно флексибилен за да ѝ се потчини на поетската функција. Имено, неговото присуство во реалистичниот код на песната има една магистрална улога: тој сугерира, дава насока, упатува кон нејзиното интегрално значење и тоа по таков начин што прераснува во генератор на процесот на поместување на значењето од миметичко рамниште кон рамништето на смислата (=симболички код) на конкретниот поетски текст.²

Типологизацијата на литературната подробност во прозните дела што ѝ припаѓа на т.н. литература на реализмот, подразбира диференцијација на два основни типа: „функционална“ и „непотребна“. Додека последнава е особено маркантна во прозните реалистични (и не само реалистични) текстови, тоа не е одлика и на поетските творби. Песната располага со густ, збиен и концентриран израз на значењето, така што присуството на „неполезниот“ детаљ, макар тој и да конотира стварност, како негова елементарна служба, би предизвикал дисонантност во нејзиниот поредок. За разлика од „непотребниот“, „функционалниот“ детаљ е особено карактеристичен за поетските творби што се предмет на наша опсервација. Овој тип детаљ, што во случајов егзистира како „урбан“ детаљ е манифестантен преку својата двојна функционалност: претставувачка или репрезентативна и потесно функционална или специфицирана. Првата упатува на амбиент, атмосфера, во крајна линија на физичките околности и претпоставки кои го продуцираат значењето во неговиот ембрионален вид. Втората, во веќе создадените оптимални услови, го довршува процесот на повеќекратно транспонирање на значењето на „урбаниот“ детаљ и негово придвижување кон симболичкото рамниште во рамките на поетскиот дискурс.

Двата типа „урбан“ детаљ се компатибилни и коегзистентни.

3. Елаборација

Наративната интонација на повеќето текстови од т.н. „градски“ корпус во поезијата на Гане Тодоровски претпоставуваат моќно инсталирање на „урбаниот“ детаљ во нивната структура. Ако во првите песни со „градски“ мотиви стационирањето на „урбаната“ подробност во поетскиот нуклеус е крeвко и со одвај репрезентативна функционалност тогаш, во подоцнежните, неговото зачестено пројавување допушта, улогата на овој поетски ентитет да зајакне, а неговата функционалност, преку низата трансформации на базичниот

¹ Славната „поетска функција“ на Роман Осипович Jakobson подразбира проекција на начелото на еквиваленција од оската на селекцијата на оската на комбинацијата. Според неа, значањето на еден книжевен ентитет ќе се третира најнапред синтагматски, т.е. ќе се набљудуваат неговите метафорички аспекти (=семантичка дискурсивна инстанца), а потоа и неговите метонимиски потенцијали, како способност да се вклопи во макроструктурата на текстот (=синтаксичка дискурсивна инстанца). По таков начин, конкретниот литературен факт, во случајов „урбаниот“ детаљ ќе ја стекне својата оптимална важност во текстот на кој му припаѓа. Види: Davide Lodge: *Načini modernog pisanja, Globus, Zagreb, 1988 god. str. 99-108.*

² Станува збор за преод од миметичкото рамниште на значењето кон рамништето на смислата, преод што според Мајл Рајфатер подразбира преобразба која се нарекува семиотичка, а самата појава семиоза. За Чарлс Сандерс Пирс „(...) процесот на семиоза (преод од еден знак во друг) претставува еден од основните поими (на семиотката, заб. Л.К.) бидејќи служи како потврда дека ниеден поим не е сам по себе заклучен, затворен, туку бара дополнување и натамошни објаснувања“. Види: Miroslav Beker: *Semiotika (lirskog) pjesništva* во *Semiotika književnosti, Biblioteka Zavoda za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1991 god., str. 111-131.*

модел да го претстави како достоин партиципиент на матрицата. Зашто имено: екстензијата на моделот, во случајов „урбаниот“ детаљ, во процесот на бројните преобразби, минува низ семантички обрачи, така што веќе филтрираните значења, сукцесивно, го оформуваат мозаикот на смислата.

Песната „Во ноќта“ од стихозбирката „Во утрините“ (1951) е првиот поетски текст на Гане Тодоровски што содржи само еден единствен „урбан“ детаљ. Во четвртиот стих од првата строфа се вели:

„(...) Мир сегде сал дождот гневи над градот“³ (*Во утрините: Во ноќта*)

„Урбаната“ подробност тука не е ништо друго ами прост исказ што имплицира градска дождлива ноќ, претстава за амбиентот, како фон на кој се рефлектира внатрешната драма на лирскиот субјект:

„(...) Што трга во мракот за светлост страда“.

И:

„(...) Во ноќта патот да го сакам“. (*Во утрините: Во ноќта*)

Во песната „Мечтаења пред градот“ од првата книга поезија на Гане Тодоровски, веќе се надминува репрезентативната функционалност на „урбаниот“ детаљ. Овде, како носител на значење, тој „минува“ низ неколку фази. Најнапред градот е само локација, а потем прераснува во предмет на мечта:

„Мрак...Низ мракот назира градот,
та близу е, уште малку сал,
уште малку...а срцево в радост
раѓа спомен за домот мој мал“.

Подробниот опис на градскиот и семејниот живот претставува дигресија за човечкото битисување во урбаниот простор што веќе не постои. Возбудливата мечта што понираше во среќните спомени и ветуваше радост при средбата со блиските и родниот град, се трансформира во таговна и сурова стварност:

„(...) Тагуј спомен нерадосно стоплен
Немам јас дом ниту блиски свои.

Место домот урнатица зјае

А луѓето кај се кој ли знае?“ (*Во утрините: Мечтаења пред градот*)

Станува збор за поетски текст во кој „урбаниот“ детаљ дејствува преку својата специфицирана функционалност. Значењето го поминува следниот пат: возбудлива мечта (прв семантички обрач) → реминисценции со оптимистичка конотација (втор семантички обрач) → сурова реалност, болка и тага (трет семантички обрач). Трите имплицитни означени на „урбаниот“ детаљ со својата

³ Гане Тодоровски : *Во утрините*, во книгата *Поезија, Избрани дела, Наша книга*, Скопје, 1990 год. Сите стихови се цитирани од овој избор поезија на Гане Тодоровски. Во заградата најнапред стои насловот на стихозбирката, а потоа и на песната.

цврста, нераскинлива поврзаност, го „напуштаат“ миометичкото рамниште и спонтано го исполнуваат полето на смислата – болка и тага заради раскилот со минатото, како наративна фраза што ја покрива матрицата на песната.

Во циклусот песни што ги нарековме „градски“, „урбаниот“ детаљ, како карактеристичен за нив поетски елемент, функционира според својата двојна функционалност: репрезентативна и специфицирана. Притоа, според начинот на неговото манифестирање се создаваат услови за издвојување поетски творби во кои „градската“ подробност е впечатлива според едната или другата своја улога. Во песните во кои функцијата на „урбаниот“ детаљ е изразено репрезентативна, забележителна е следнава состојба: тој му припаѓа на миметичкото рамниште, се „движи“ по фронталната линија на значењето. Како таков, тој, по некој начин е сроден со т.н. „непотребен“ детаљ, иманентен за реалистичната проза. Но, тоа не значи дека „урбаната“ подробност со репрезентативна улога едноставно само симулира стварност: тој е пред сè вовед во поетската синтагма, иницијација на значењето во поетскиот дискурс што е всушност ингеренција на „урбаниот“ детаљ со специфицирана функционалност. „Градската“ подробност со репрезентативна улога не е носителка на прекршувањето на значењето кое, поминувајќи низ семантичките обрачи се транспонира во смисла. Овој вид „урбан“ детаљ не е директен партиципиент во семантичкото јадро на конкретната песна, ами само показател на урбаното и секојдневното, делничното, како што поетот Гане Тодоровски љуби да го нарече. Таквите песни се доживуваат како вообичаена, непосредна комуникација меѓу читателот и поетот: првиот, едноставно е сведок – набљудувач на поетската опсервација. Категоријата опис, по дефиниција претставува фундаментално упориште кон кое гравитира детаљот како нејзин интегрален дел. Соодносот – дескрипција: подробност, со силно изразена претставувачка функција на „урбаниот“ детаљ е особено забележителен во песната „Пејзаж“ од стихозбирката „Божилак“:

„Две петокатници и меѓу нив
Мал коридор од зелено и сино!
Здола, сè уште калдрместа, но сепак улица.
Зеленото (сепак не измислуваме)
Тоа е еден од оние официјално потврдени
Влезови на Градскиот парк –
Синото, пак, тоа е половина парче
Од Скопска Црна Гора
А половината
Априлска латица скопско небо.“ (*Божилак: Пејзаж*)

Интензивната фреквентност на „урбаниот“ детаљ со репрезентативна функционалност е забележителна во песната „Попладне“ од стихозбирката „Неволици, неверици, несоници“. Станува збор за типично „градска“ песна со делничен мотив. „Градските“ подробности: „телефон“, „Главното гинеколошко“, „скопскиот сектор“, „пивницата градска“, потоа урбаните топоними: „Вардар“, „Бит-пазар“, „Бутел“ се движат по фронталната линија на значењето. Нивната претставувачка улога е насочена кон доловувањето на напорот на поетот да опише еден безуспешен обид да се изживее едно скопско попладне надвор од дома.

За разлика од „урбаниот“ детаљ со претставувачка улога, оној со специфицирана функционалност покажува поинакви особености во контекстот во кој егзистира. Овој вид „градска“ подробност суверено партиципира во

семантичкиот нуклеус на песната. Неговото влијание во полето на смислата, т.е. симболичкото рамниште може да биде непосредно или директно и посредно, преку сопствено транспонирање во друг семантички ентитет, минувајќи низ семантичките филтри. Во таа смисла, во корпусот „урбани“ песни се издвојуваат неколку, во кои функционалноста на специфицираната „урбана“ подробност е особено впечатлива. Песната „Мугра“ од стихозбирката „Спокоен чекор“, преку импресивна поетска рефлексивност ја предочува средбата на ноќта со денот. Опстојувањето на единствениот „урбан“ или можеби подобро „староградски“ детаљ – фенерите, има специфицирана улога: тој се персонализира до тој степен што со прекинувањето на нивното практично функционирање – тие престануваат да светат и „заспиваат“ – се сигнализира раѓањето на денот. „Урбаниот“ детаљ во конкретниот поетски дискурс е директно вграден во семантичкото јадро. Вака поетот Гане Тодоровски ја опишува градската мугра:

„И фенерите ветерот ги клати,
Ко поднапиени да се на плочникот;
Уште спањето за нив не почнало,
Треба келнерот утро да плати.“ (*Спокоен чекор: Мугра*)

Во потрага по „градската“ подробност во корпусот „урбана“ поезија, како карактеристични за својот род се наметнаа оние од антологиската песна „Фуснота без повод“ од книгата „Горчливи голтки непремолк“. Симболичкото рамниште се „заситува“ со фразата: класична миграција село – град со сите новини што градскиот живот ги носи со себе. Елементите на новото се анимираат преку специфицирани „урбани“ детали кои, на површинско ниво создаваат спектар од многубројни и различни значења што сепак непосредно партиципираат во поетскиот нуклеус:

„Ги оставивме мускулите на село,
Ги оставивме легендите, ливадите, лошините,
Зареците, клетвите, благословите,
Дотековме како пролетен порој – одненадеж,
За да му станеме квасец на геадот,
за да му станеме озон на градот,
за да му станеме фермент на градот,
за да го помакедончиме Скопје...“ (*„Горчливи голтки непремолк“*: „Фуснота без повод“)

При пописот а „урбаните“ детали во поезијата на Гане Тодоровски најдовме на еден таков примерок кој со својата специфицирана функционалност целосно ја покрива матрицата на својата песна, прераснува во родилка на значењето, по таков начин што од него почнува процесот на метастаза на смислата. Станува збор за стихот: „Му секна душата на еден град“, од песната „На Водици во Охрид 1973-та година“ од стихозбирката „Снеубавен ден“, испеана по повод осумдесетиот мртвден на Прличев.

Во неколку песни со „градски“ мотиви, забележително е присуството на „урбани“ ентитети кои еднаш функционираат според својата репрезентативност, а другпат според својата специфицираност во контекстот на ист поетски дискурс. Тие се изделуваат во посебна категорија аморфен „урбан“ детаљ, кој

благодарение на својата „нестабилност“, продуцира висок степен на значења кои успешно ги премостуваат семантичките обрачи и се закотуваат во полето на смислата. Во поетските творби каде што може да се сретне овој вид „урбана“ подробност, најнапред се соочуваме со нејзината репрезентативна функционалност која дискретно се оддалечува од фронталната линија (=миметичкото рамниште), транспонирајќи се со „градски“ детаљ со специфицирана улога, кој постепено, конструктивно ја дисквалификува репрезентативноста, го изострува значењето и се доближува, или пак, целосно го исполнува симболичкото рамниште. Специфичното однесување на аморфниот „урбан“ детаљ е највпечатливо во т.н. „најградски“ песни од книгата поезија „Апотеоза на делникот“: „Со 5-ката кон Козле“ и „Делнично будење на градот“.

Непосредноста при рецепцијата на поетскиот дискурс како особен придонес на „урбаниот“ детаљ е очигледна во песната „Со 5-ката кон Козле“. Наративната интонација и мноштвото „градски“ подробности создаваат претстава за едно скопско попладне со извонредни обиди за сирнување во скорешното минато-јулскиот земјотрес од шеесет и третата. Најнапред се нафрлуваат неколку „урбани“ детали со репрезентативна функционалност: „плоштадот Слобода“, „5-ката“, „Козле“; нивната улога е воведувачка, тие нудат претпоставка за околностите во кои ќе се развива мисловниот процес на лирскиот јунак Милан Сребров. Едновременно, тие функционираат и како иницијација на значењето кое низ песната целосно ќе се дооформи. Всушност, претставувачките „градски“ подробности образуваат еден семантички обрач. Сè до прекршувањето на значењето преку вториот семантички филтер, „урбани“ детали речиси и нема. Во овој „меѓупростор“ егзистира една „неурбана“ подробност, т.е. детаљ во класична смисла на зборот – името на девојчето Јулија, златото родено во златец, поетски ентитет што едновременно ја имплицира родителската љубов, но и неслучајноста нивното девојче да се роди во оној добро запаметен јулски ден во Скопје. Следуваат „урбани“ подробности со специфицирана функционалност:

„Јулија, скопска девојка, што не ќе носи
Брчки по челото и сребро во косите,
не само затоа што градот ќе ни има
помодерни козметики и повеќе фризерници,
но затоа што 26 јули нема да има репризи“. (*„Апотеоза на делникот“*:
„Со 5-ката кон Козле“)

Имплицитното означено на „урбаните“ детали од овие стихови подразбира верба во среќна иднина на ќерката Јулија. Со премостувањето на следниот семантички обрач, имплицитниот поет повторно нè враќа во вревата на делникот, презентирани со „градски“ детали со претставувачка улога. Координираноста на репрезентативниот и специфицираниот „урбан“ детаљ во овој поетски текст е бесспорна.

Симптоматична ситуација е забележителна во структурата на песната „Делнично будење на градот“. Овде, „урбаниот“ детаљ „настапува“ со својата двојна функционалност едновременно. Низата „градски“ подробности се репрезенти на урбаното, но и семантички столбови, како непосредни партиципиенти во структурниот темел, сублимиран во сознанието за катадневното „дивеење“ на еден град:

„Почнува делникот еднолично и ненаметливо
како најпозната но сепак пријатна мелодија!
Секој кон своето:
Пожарникари, милиционери, гинеколози,
свештеници, семкации, келнери,
улични метачи, народни пратеници, студенти. (...)
Секој ден тие па тие,
секој ден тие па тие,
-едни та исти
едни та исти. („Апотеоза на делникот“: „Делнично будење на градот“)

4. Коментар

Провокацијата наречена „урбан“ детаљ претставува обид за делумно расветлување на еден аспект во поетскиот опус на Гане Тодоровски. Семантичките перспективи што корпусот „урбана“ поезија ги нуди се впечатливи и податни за повеќекратни анализи. Воопшто не е случајно поетоењето на песните со „градски“ мотиви во поезијата на Гане Тодоровски: тоа е долг на неговиот поетски подвиг и претпоставка на неговата поетска програма, зашто имено, песната што поетот сака/треба да ја напише треба да има и:

„(...) Многу проценти сегашнина“, но и:

„(...) Стотина корави зборови, ненаместени, делнични“. („Горчливи голтки непремолк: „Песната што сакам да ја напишам“)

Станува збор за стихови испеани под диктат на емоциите, песни сè уште диви и актуелни, поезија што многу природно партиципира во секојдневието на македонскиот граѓанин и човек, воопшто.

Корпусот „градски“ песни и својствениот за нив „урбан“ детаљ со репрезентативна и специфицирана функционалност сепак остануваат доследни на оној фундаментален поетски концепт – до вечноста, само преку човечноста! На поетот Гане Тодоровски тоа никогаш не му недостигало...

(Текстот е презентираан на Научниот собир во чест на 70-годишнината од раѓањето на академик Гане Тодоровски, „Творештвото на Гане Тодоровски“, Скопје, 21-22 мај, 1999 год.)

ЛИТЕРАТУРА:

Davide Lodge: Načini modernog pisanja, Globus, Zagreb, 1988 god.

Miroslav Beker: Semiotika književnosti, Biblioteka Zavoda za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1991 god.

Гане Тодоровски : Поезија, Избрани дела, Наша книга, Скопје, 1990 год.

